

Lekcja 6. Szable i samopały

CZĘŚĆ DLA NAUCZYCIELA

Wstęp:

W tej lekcji przybliżymy temat grupy ludności, która nie mieściła się w feudalnym schemacie podziału na szlachtę i chłopstwo, czyli Kozaków. Wspominaliśmy już o nich w poprzedniej lekcji, a teraz pora dowiedzieć się, gdzie dokładnie mieszkali i jak funkcjonowali. Ich pojawienie się w Rzeczypospolitej powiązane jest z Dzikimi Polami. Był to niegdyś żyzny, który opustoszał w wyniku najazdów tatarskich. Przyciągał jednak ludzi odważnych, poszukiwaczy przygód i korzyści oraz chętnych do walki z Tatarami. Aby przetrwać łączyli się oni w organizacje paramilitarne, które stały się początkiem kozackiej siczy.

Streszczenie tematu:

1. Za porohami Dniepru
2. Kozacka wolność
3. Kozacka sława
4. Ramię w ramię – wspólne zwycięstwo

Pełna treść tematu [TUTAJ](#).

Forma pracy: Po wstępie wykładowym, tłumaczącym historię Kozaczyzny, każdy wątek będzie opracowywany z pomocą dołączonej specjalnej karty pracy, którą nauczyciel będzie komentował na bieżąco z użyciem materiałów ze strony www.myrazem.net. W trakcie uczniowie spotkają się z tekstem źródłowym, ikonografią, mapami oraz zmierzają się z zadaniami na karcie. Na koniec nauczyciel przeprowadzi podsumowanie zajęć. Zachęcamy do wspólnego rozwiązywania zadań. Karty nie należy stosować jako środka egzaminacyjnego.

Karty pracy są dwujęzyczne i należy je wydrukować dla każdego ucznia z osobna.

Pełna treść tematu TUTAJ (LINK).

Wy tłumaczenia i odpowiedzi do karty.

1. Zadanie 1: należy orientacyjnie zaznaczyć tereny wzdłuż Dniepru od Czerkasów po Zaporozie i ziemie na wschód od niego. Najważniejsze w tym zadaniu jest powiązanie Kozaków z rzeką, jako podstawą egzystencji oraz „oknem na świat”.

2. Zadanie 1: właściwie każde ze zdań mogłoby być prawdziwe – podczas kozackiej rady poruszano wszelkie kwestie, a i traktowano ją jako okazję do zabawy. Najbardziej jednak pasują odpowiedzi 2, 5, 6 – to generalne założenia demokracji bezpośredniej w wykonaniu Siczowej Rady.
Zadanie 2: odpowiedzi 1, 3, 4, 6 są najbardziej prawidłowe. Przy okazji rejestru warto wspomnieć uczniom, że ilość ludzi w nim była ciągłym przedmiotem sporu między Kozakami a Rzeczpospolitą. Była zwiększana na okoliczność wojen, a później – co budziło rozczarowanie – obcinana (głównie z powodów finansowych), bez względu na zasługi.
3. Zadanie 1: cytat 1 jest dla zmylenia; cytat 2 łączy się z grafiką 1, na której należy zaznaczyć spięte w czworokąt wozy; cytat 3 łączy się z grafiką 2, na której należy zaznaczyć małe łódki po lewej stronie, atakujące znienacka dużą turecką galerę.
Zadanie 2: należy wskazać na podobieństwa w zapisie nazw. Przy okazji zwrócić uwagę, że praktycznie całe wybrzeże Morza Czarnego znajdowało się w zasięgu małych kozackich łodzi, na których nie bali rzucić się wyzwania ówczesnemu supermocarstwu – Osmanom.
4. Zadanie 1: Kozacy: 2, 5, 6, Polacy: 1, 4, 8, Osmanowie: 3, 7, 9. Aby uatrakcyjnić lekcję, można zlecić uczniom wycięcie grafik z żołnierzami i położenie ich w odpowiednich miejscach na mapie przedstawiającej bitwę pod Chocimiem.
<https://polona.pl/item/plan-wyprawy-chocimskiej-1621.MTQ0NDI1NTE/0/#info:metadata>
Zastosować grafiki można także do tworzenia prac plastycznych (np. kolaże, uzupełnianie brakujących części sylwetek, tworzenie rysunków tła).
Zadanie 2: 1 – Turcy nacierali od lewej strony mapy (należy rozwinąć, że to kierunek południowy), 2 – trzy linie obrony (pierwsza to wysunięte bastiony – zaznaczone jako geometryczne pojedyncze wielokąty, druga to wał otaczający obóz oraz trzecia zamek), 3 – zamek był z tyłu formacji obronnej (jako przestarzały, nie nadający się do odpierania ostrzału artylerii, był tylko zapleczem i miejscem narad), 4 – wojska Rzeczpospolitej znajdowały się po kontrolowanej przez Osmanów stronie rzeki, własne tereny mając po drugiej stronie brzegu, lecz nie mogli czuć się bezpiecznie (stąd przy zaznaczonym na rzece moście, znajduje się szaniec chroniący obóz od własnej strony – i rzeczywiście Turcy przekroczyli rzekę i zagrozili tyłom sojusznikom). To zadanie może być bardzo dobrym pretekstem do opowieści o historii fortyfikacji – rozwój od zamków z wysokimi murami do nowożytnych niskich, mocno geometrycznych fortyfikacji bastionowych.

Elementy podstawy programowej

Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII wieku. Uczeń:

- XI. 1. wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej z Rosją, Szwecją i Turcją;
- XI. 2. wyjaśnia przyczyny, cele i następstwa powstania Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie;
- XI. 4. sytuuje w czasie, lokalizuje i omawia najważniejsze bitwy w XVII wieku;

Lekcja 6. Szable i samopały

CZĘŚĆ DLA UCZNIA

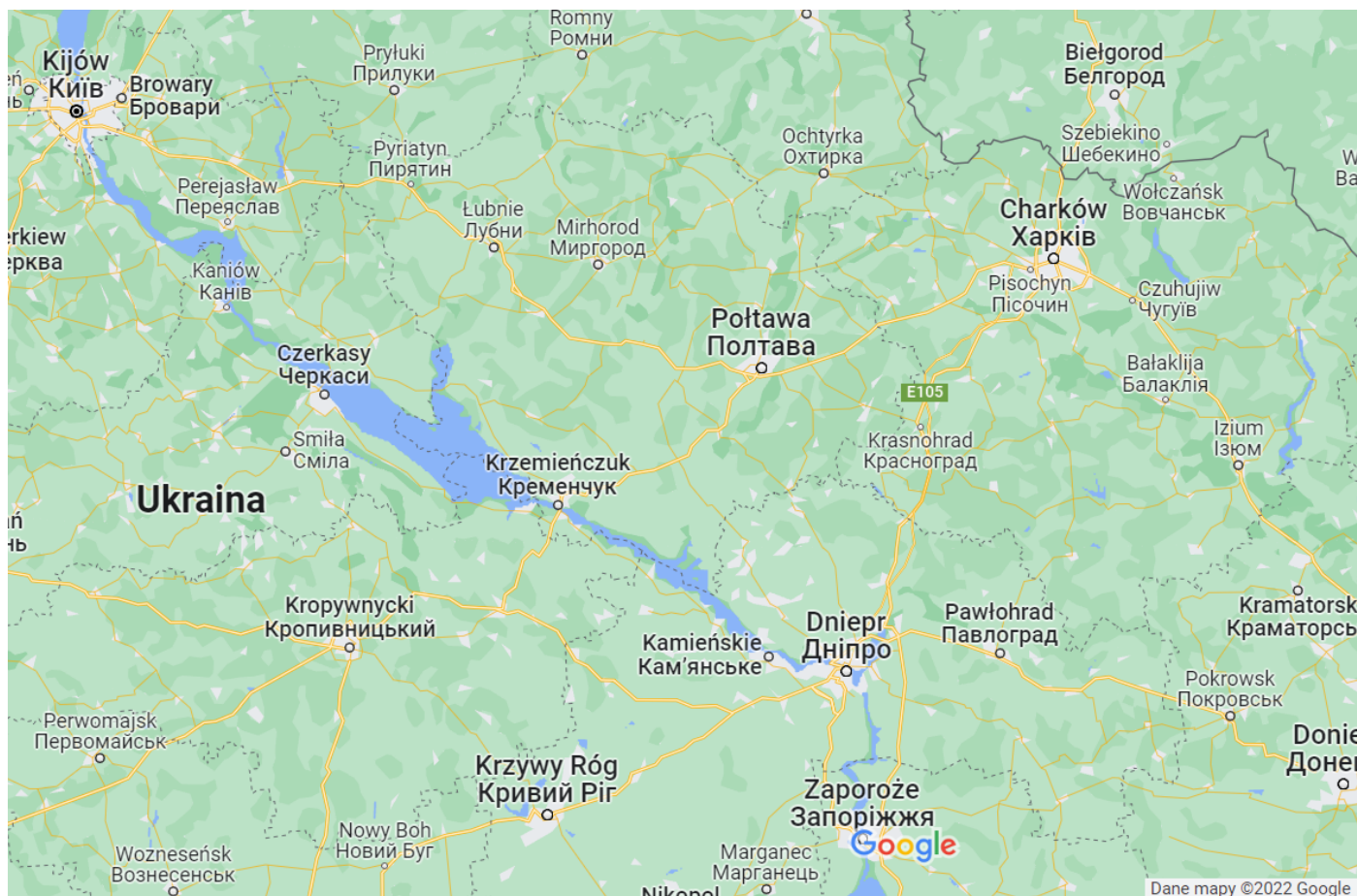

1. Za porohami Dniepru.

Kozacy prowadzili specyficzny tryb życia, wynikający z ciągłego zagrożenia i oddalenia od stałego osadnictwa. Nawet ich nazwa to oddaje – z tureckiego to słowo oznacza człowieka zuchwałego i niezależnego, lub w innych językach: czujnego wartownika.

1. Gdzie właściwie zamieszkiwali Kozacy? Wiele na ten temat może nam powiedzieć dokument wydany przez króla Stefana Batorego w 1576 roku, w którym zatwierdził stan rzeczywiście. Na podstawie jego tekstu, zakreśl na współczesnym fragmencie mapy Ukrainy teren, który wedle Ciebie mogli zasiedlić.

„Nadaje Jego Królewska Mość Kozakom Niżowym Zaporoskim wiekuiście [...] wszystkie [ziemie] od tego miasta Trechtymirowa na Niż wzdłuż Dniepru, do samego Czehrynia i stepów zaporoskich do ziem czehryńskich dochodzących, ze wszystkimi na tych ziemiach lokowanymi miasteczkami, wsiami i chutorami, ryb w Dnieprze łowieniem i innymi pożytkami, a wszere od Dniepru na step; jak te miasteczka, wsie i chutory od dawna znajdowały się w ich władaniu[...].” (Stefan Batory 20 sierpnia 1576 r.)

Źródło mapy Google 2022 – wycinek zgodny z prawem „fair use”.

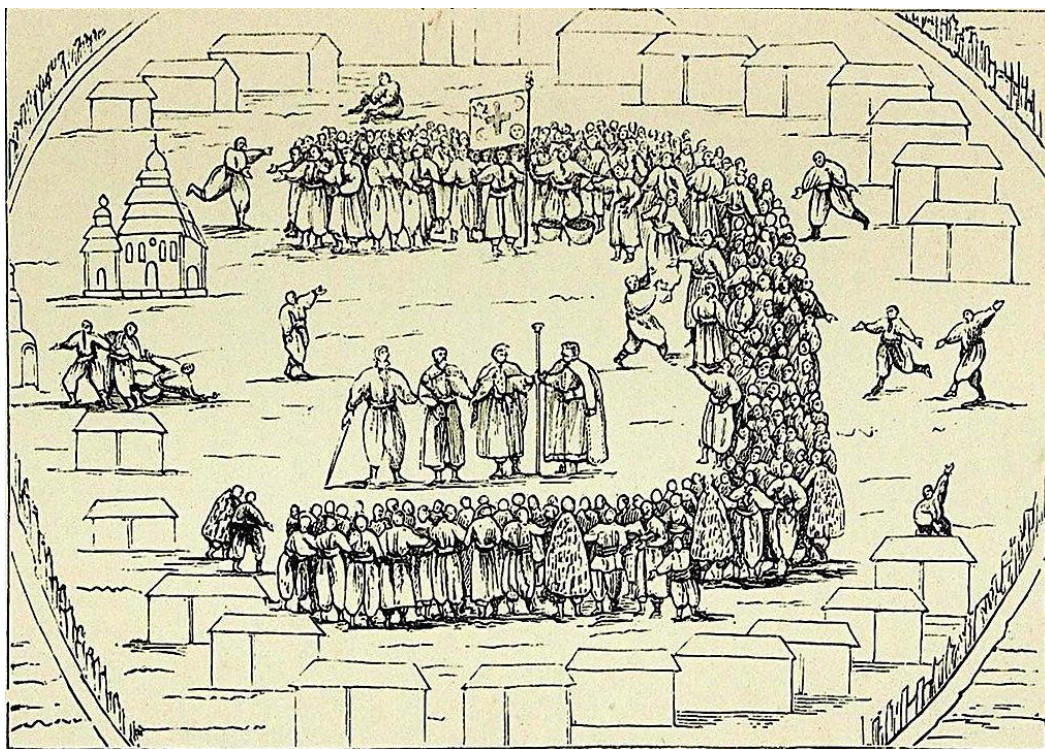
Porohy to skalne progi na Dnieprze utrudniające żeglugę. Znajdują się na południe od Kijowa. Od nich pojawiło się pojęcie Zaporozża – krainy „za porohami”. Obecnie porohy są zalane na skutek powstania zbiornika wodnego a w ich okolicach rozwinęło się współczesne miasto Zaporozże.

2. Kozacka wolność.

Trudne warunki życia, stałe zagrożenie tatarskie, funkcjonowanie poza prawem Rzeczypospolitej, wymieszanie ludzi różnych religii, stanów i narodowości, były sporym wyzwaniem dla ludzi tworzących Kozacyznę. Nie bez przyczyny Kozacy wznosili więc ufortyfikowane schronienia na dniprzańskich wyspach, w których czuli się bezpiecznie. Miejsca takie nazywano siczami. Tam też podejmowali najważniejsze decyzje o planach na kolejne wyprawy oraz wyborze przywódcy. W jaki sposób?

1. Na rysunku z wyobrażeniem najbardziej znanej siczy, Siczy Zaporoskiej, dzieje się pewna scena, bardzo charakterystyczna dla kozackiego stylu życia. Zaznacz, które ze zdań w tabeli poniżej pasują do niej najlepiej.

CO WIDAĆ NA OBRAZKU?	TAK/NIE
1. Przygotowanie na wyprawę wojenną	
2. Zebranie mieszkańców siczy, w którym wszyscy byli równi	
3. Biesiada kozacka połączona z tańcami	
4. Sąd nad przestępcami	
5. Wspólne podejmowanie decyzji	
6. Kłótnie i wymiany argumentów	
7. Przyjmowanie nowych Kozaków	
8. Wybory nowego atamana (dowódcy wojskowego)	

2. Kozacy stanowili pewien problem dla Rzeczypospolitej – chronili część granicy przed Tatarami, a jednocześnie niektórzy z nich zajmowali się rabunkiem. Aby oddzielić bandytów (w rozumieniu władz Rzeczypospolitej) od bohaterów postanowiono wprowadzić rejestr kozacki. Jak można było zostać Kozakiem rejestrowym i z jakimi przywilejami się to wiązało, opowiada poniższy fragment:

Że Kozacy Zaporoscy, na wcześniejszej wojnie przeciwko Michałowi (w Mołdawii), Nam wiernie i godnie służyli, i teraz na tę wojnę przeciwko Karolowi (królowi Szwecji) służyć obiecali [...] Ci którzy udadzą się na tą służbę mają być pod dowództwem oficera przez Hetmana wyznaczonego. Podczas ich nieobecności w niczym nie mają być pokrzywdzeni. [...] jeśli by zginęli (na wojnie), ich majątek ma zostać przekazany ich rodzinie”

„konstytucja sejmowa z 1601 roku o Kozakach Zaporoskich – tekst uwspółcześniony”

Zaznacz prawidłowe odpowiedzi:

	TAK/NIE
1. Potomkowie Kozaków mogli dziedziczyć po swoim ojcu.	
2. Aby trafić do rejestru wystarczyło być wojownikiem.	
3. Służba dla Rzeczypospolitej wymagała poddania się dyscyplinie wojskowej.	
4. Dzięki byciu w rejestrze nie można było utracić statusu Kozaka.	
5. Będąc w rejestrze Kozak mógł robić co chce.	
6. Do rejestru trafiali głównie zastużeni we wcześniejszych wojnach żołnierze.	

Warunki w jakich żyli Kozacy doprowadził do powstania specyficznego stylu życia. Był on oparty na wspólnocie, braterstwie broni, poczuciu wolności i równości. Można się w tym dopatrzeć wielu podobieństw do etosu szlacheckiego. Jednakże zarówno polska jak i rusińska szlachta miała problem z zaakceptowaniem kozackiego pobratymstwa.

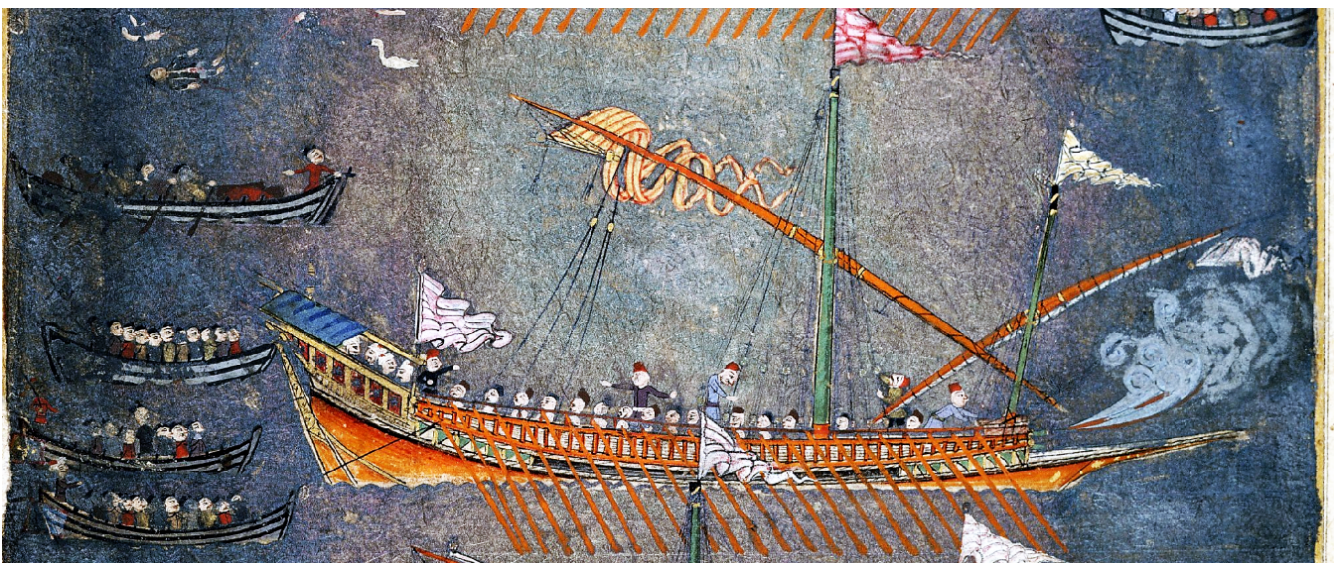
3. Kozacka sława

Kozacy uchodzili w Rzeczypospolitej za odważnych żołnierzy. Walczyli albo na własną rękę organizując wyprawy łupieżcze na Tatarów i Turków, albo wstępowali na służbę Rzeczypospolitej. Wówczas zwano ich rejestrowymi. Wstawili się w walkach przeciwko Szwedom i Moskalom. Mieli swój wkład w wielkie zwycięstwo hetmana Żółkiewskiego pod Kłuszynem w 1610 roku i w walkach pod Moskwą w 1618 roku. W jaki sposób wojowali?

1. Na grafikach z epoki znajdują dwie metody w których specjalizowali się Kozacy. Towarzyszą im cytaty z Wilhelma Beauplana, francuskiego kartografa i inżyniera wojskowego, który miał z nimi do czynienia. Przyporządkuj tekst do obrazu, a następnie zaznacz na grafikach wspomniane środki walki.

1. "(...) nie są jednak nadzwyczajni w siodle. Przypominam sobie, a sam to widziałem, jak zaledwie 200 polskich konnych rozgromiło 2000 ich najlepszych ludzi. (...) i gdyby równie waleczni byli na koniu, jak są jako piechurzy, sądzę, iż byłiby niezwyciężeni."
2. „Największe zdolności i umiejętności przejawiają, walcząc w taborze, za osłoną wozów, ponieważ świetnie strzelają z rusznic, które są ich podstawowym uzbrojeniem, i znakomicie bronią swych stanowisk."
3. „Łodzie ich (czajki) tak blisko trzymają się jedne drugich, że prawie stykają się wiośłami. Turek [...] trzyma w pogotowiu wiele galer [...] Lecz Kozacy, bardziej sprytni, [...] zaskakują oni miasta, zdobywają je, grabią i palą, czasem zaś wkraczają nawet milę w głąb kraju, lecz natychmiast zawracają."

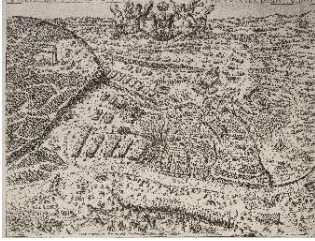
2. Masz przed sobą starą mapę Morza Czarnego (Pontus Euxinus). Czerwonymi strzałkami zaznaczono jak daleko docierali ze swoimi morskimi rajdami Kozacy. Znajdź cele ich ataków i dopasuj ówczesne nazwy do współczesnego zapisu. Następnie oznacz je kółkiem i odpowiednim numerem. Daleko się zapuszczali od Dzikich Pól, prawda?

1. Trapezunt	2. Azow	3. Warna
4. Synopa	5. Kaffa	6. Konstantynopol

Ciągłe napady Kozaków, będące dla osmańskiej Turcji równie uciążliwe co tatarskie najazdy na Rzeczpospolitą, wywoływały gniew sułtański. W końcu miarka się przebrała i Osmańskie Imperium wypowiedziało wojnę polskiemu królowi.

4. Ramię w ramię – wspólne zwycięstwo

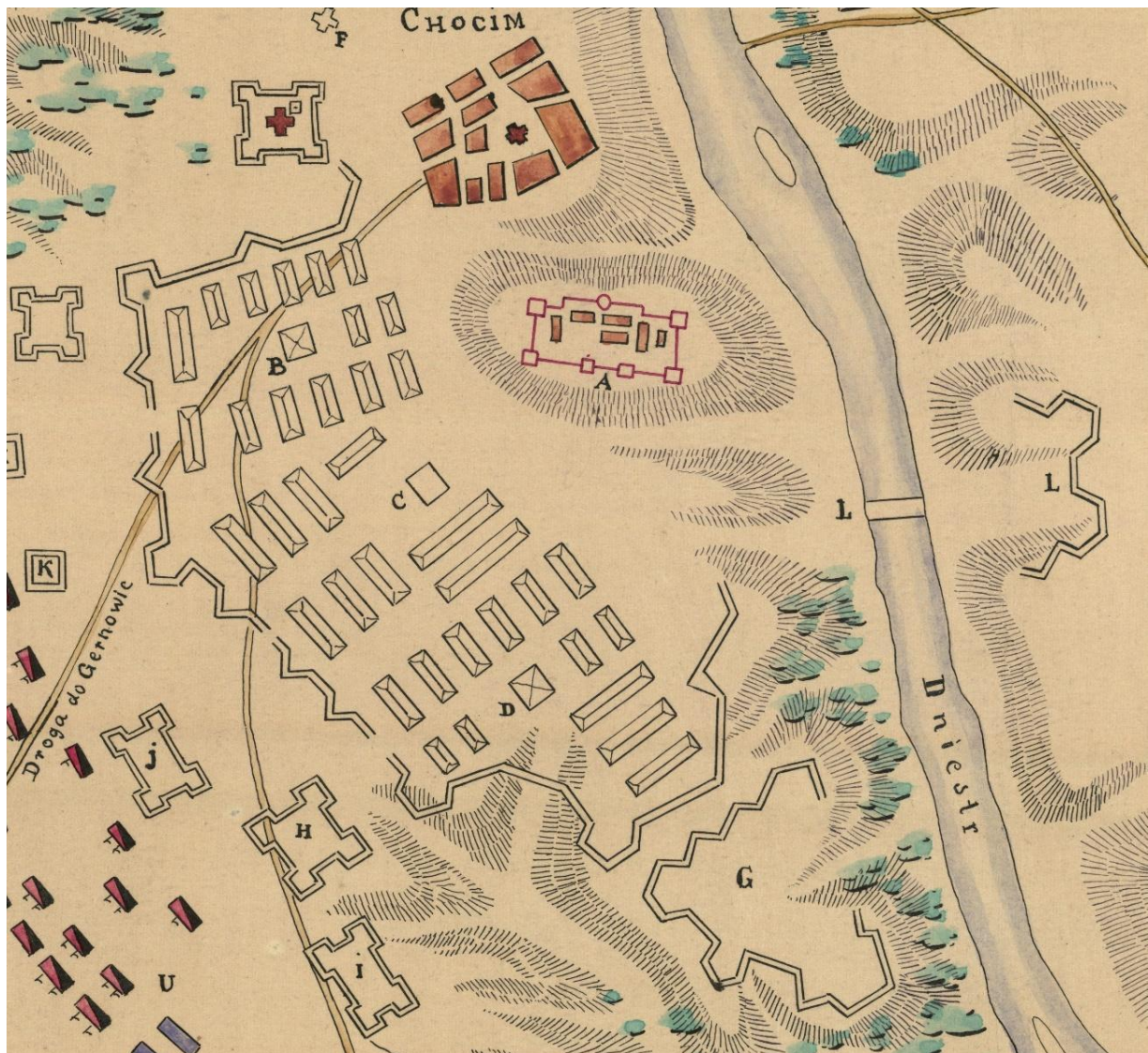
Najwspanialszym przykładem współpracy Rzeczypospolitej i Kozaków była bitwa pod Chocimiem w 1621 r. Przez blisko 40 dni siły polsko-litewsko-kozackie broniły przed Turkami położonego nad Dniestrem obozu. Na czele zjednoczonych sił stali hetman wielki litewski Jan Karol Chodkiewicz oraz hetman kozacki Piotr Konaszewicz-Sahajdaczny.

1. Zbierz ludzi i maszeruj pod Chocim, walczyć z Osmanami! Wojska polsko – litewskie mają 3 oddziały, tyle samo przyprowadził hetman Konaszewicz-Sahajdaczny. Wśród nich ukryły się też wrogie jednostki. Pogrupuj je odpowiednio w tabelce.

(autorstwo grafik: Monika Sochacka)

1 	2 	3
4 	5 	6
7 	8 	9
KOZACY	POLACY	OSMANOWIE

2. Dzisiaj jak i 400 lat temu, w Chocimiu stoi stary zamek strzegący przeprawy przez Dniestr (na mapie z czerwonym obrysem muru). Jednak w ramach planu obrony przygotowano dużo większe umocnienia. Korzystając z fragmentu planu bitwy chocimskiej, spróbuj odpowiedzieć na kilka pytań.

1. Na początek coś prostego: od której strony nacierali Turcy?	
2. Ile linii umocnień przygotowali obrońcy?	
3. Czy zamek był głównym punktem oporu?	
4. Czy obrońcy mogli się spodziewać wroga od drugiej strony rzeki?	

Polacy i Kozacy stanęli ramię przy ramieniu, jak nigdy wcześniej, ani później. Odparli licniejszą armię turecką i powstrzymali niebezpieczeństwo z tej strony na 50 lat. Ten świetny przykład pokazał, jak silni byliśmy RAZEM.

Kozacy pod Chocimiem

Wielu chętnych do kozackiego rejestru

Król, Kozacy i Turcja

Autorstwo grafik i prawa autorskie:

1. Autorstwa Vasseur de Beauplan - Description de l'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne, Contenuës depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs moeurs, façons de vivres et de faire la Guerre. Par le Sieur de Beauplan, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=12793762>
2. Dane z Google Maps 2022, wycinek wykorzystany zgodnie z amerykańskim prawem „fair use” – wykorzystanie do celów edukacyjnych, na prawach cytatu, nie służące do generowania zysku.
3. Autorstwa Ilja Riepin - en wiki: „The Reply of the Zaporozhian Cossacks to Sultan of Turkey”, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=139017>
4. Autorstwa Aleksandr Rigelman - Д. И. Яворницкий, Запорожье в остатках старины и преданиях народа: У 2-х ч. — СПб., 1888. — Ч. 2. — С. 168, Рис. 32; <https://www.libr.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=699>, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=9810965>
5. Autorstwa Artur Orlov - former image source [1]; current image source [2], 15 lipca 2010, 18:01:51, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=22390528>
6. Bellum inter Polonum et Turcam anno Domini MDCXXI. Polona.pl – Public Domain
7. Autorstwa Nieznany - http://www.magnoliabox.com/art/107003/Sloane_3584_f78v_Turkish_galleys_in_battle_c1636, Domena publiczna, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=20003694>
8. Autorstwa Piter Van der Aa - De Landschappen der Perceptize en Nogaize Tartares, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=33040546>
- 9- 17. Grafiki z gry planszowej „Chocim. Potęga husarii”, wydanej przez Stowarzyszenie Pospolite Ruszenie, autorstwa Moniki Sochackiej.
18. Plan wyprawy chocimskiej 1621. Polona.pl – Public Domain